

1972. Выш.4. 20. Шляхов А. Р. В институтах судебных экспертиз // Соц. законность. М., 1969. № 3. 21. Строгович М. С. О псевдодоказательствах // Проблемы судебной этики / Под ред. М. С. Строговича. М., 1974. 22. Сулимов К. Т., Старовойтов В. И. Использование запаховой информации с мест происшествий в раскрытии и расследовании преступлений: Метод. рекомендации. М., 1989. 23. Снетков В. А., Старовойтов В. И. Криминалистическое значение запаховой характеристики человека: Методологический опыт // Вопросы теории криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы. Сб. науч. тр. М., 1990. 24. Старовойтов В. И., Сулимов К. Т., Гриценко В. В. Запаховые следы участников происшествия. Обнаружение, сбор, организация исследования: Метод. рекомендации. М., 1993.

Надійшла до редколегії 05.01.07

А. Е. Разумова

ПРО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПОРТРЕТІВ

Використання прикмет зовнішності особи, яка розшукується, відноситься до найбільш результативних заходів, що застосовуються при розкритті злочинів. Однак аналіз практики свідчить про те, що результативність цих заходів, розроблених в криміналістиці, залишається невисокою. Багато в чому такий стан пов'язаний з тим, що в підрозділах ОВС немає постійно працюючого в цьому напрямку працівника, не впроваджуються ефективні методи роботи зі свідками та потерпілими по встановленню прикмет зовнішності злочинців.

У криміналістичній літературі загальні питання використання методу складання суб'єктивних портретів розглядалися неодноразово [1, 2, 3]. Значення суб'єктивних портретів з метою розшуку та встановлення підозрюваних осіб добре відомо. Розроблено різні способи складання суб'єктивних портретів, впроваджено відповідні технічні засоби, широко використовуються комп'ютерні системи для виготовлення композиційних портретів, впроваджуються автоматизовані пошукові системи прикмет зовнішності [4, 5, 6]. Однак такі ефективні форми застосування вказаного методу, як ведення криміналістичного обліку прикмет зовнішності розшукуваних осіб на основі організації спеціалізованих портретних лабораторій, освітлено недостатньо. У зв'язку з цим метою статті є розкриття можливостей поліпшення використання суб'єктивних портретів під час розшуку злочинців, розробка пропозицій щодо вдосконалення організаційно-методичних основ ведення криміналістичного обліку суб'єктивних портретів та структури експертно-криміналістичних підрозділів.

Аналіз практики показує, що застосування суб'єктивних портретів у ході оперативно-слідчих заходів і активний пошук за ними злочинців активно ведеться на початковому етапі розслідування злочинів. Однак у подальшому, коли справа припинена, інформація про зовнішність особи практично не використовується, якщо не організувати з таких портретів відповідний вид криміналісти-

чного обліку. При зосередженні облікових даних в одному місці, відповідній систематизації суб'єктивних портретів і організації регулярних перевірок ефективність використання інформації про зовнішність розшукуваних осіб може бути значно підвищена. Позитивний досвід у створенні такого виду криміналістичного обліку накопичений експертними підрозділами міст Москви, С. Петербурга, Мінська, Сум.

Організація картотеки суб'єктивних портретів передбачена Наставною про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України (п. 6.1.3.2.1.), у якій визначено мету й завдання ведення цього виду обліку [7]. Аналіз практики використання прикмет зовнішності, навіть у випадку організації картотечного обліку, свідчить про низьку результативність у розкритті злочинів. Основною причиною такого стану справ, на наш погляд, є недолік в організації роботи. Відомо, що для розшуку й викриття підозрюваних осіб використовується наступна інформація: 1) прикмети зовнішності підозрюваних; 2) прикмети викрадених речей; 3) сліди й речові докази; 4) дані про спосіб здійснення злочину; 5) сліди на тілі й одязі злочинця [8]. Якщо проаналізувати ці криміналістичні рекомендації щодо розкриття злочинів, то можна зробити висновок про те, що, згідно зі штатом Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі – НДЕКЦ), Управління інформаційних технологій МВС України, гірше всього матеріально забезпечений перший напрямок. Якщо на шляхах використання слідів, речових доказів, даних про спосіб вчинення злочинів задіяні значні сили вказаних підрозділів, оснащених сучасними технічними засобами, то для організації використання суб'єктивних портретів спеціальні підрозділи не створюються, окремі працівники не виділяються. На практиці фактично не використовується досвід роботи поліції ряду країн, де впроваджений інститут фахівців-художників. Певний позитивний досвід роботи накопичений спеціалізованою портретною лабораторією НДЕКЦ УМВС України в Сумській області, у якій працюють два штатних професійних художники, що пройшли спеціальну підготовку. У зв'язку з тим, що питання створення подібних спеціалізованих портретних лабораторій у системі МВС у науковій літературі не висвітлено, вважається за потрібне розробка основних положень її функціонування, визначення мети й завдань роботи експертів-художників.

На наш погляд, основними функціями портретної лабораторії (відділення) є:

- виготовлення суб'єктивних портретів злочинців по нерозкритих злочинах;
- участь працівників у проведенні слідчих і оперативних заходів як фахівців (спеціалістів)- художників;

- ведення картотеки суб'єктивних портретів по нерозкритих злочинах;
- ведення фото-, відеотеки осіб, що знаходяться на оперативних обліках;
- ведення картотеки зовнішнього виду викрадених речей;
- ведення інформаційно-довідкових картотек;
- проведення портретних експертиз і досліджень по портретній ідентифікації;
- участь у навчанні, консультуванні слідчих та оперуповноважених;
- забезпечення методичного контролю використання прикмет зовнішності, фотоальбомів, виготовлення орієнтувань.

На практиці повсякденна робота фахівців-художників повинна починатися з чергової частини ОВС, де в спеціальний журнал записуються всі зареєстровані за добу нерозкриті злочини, по яких є дані про прикмети зовнішності злочинців. Це дозволить відразу розібратися по кожному злочину, з'ясувати можливість складання суб'єктивного портрета й потім забезпечити його виготовлення. Доцільно також у черговій частині робити вибірку даних про всіх осіб, затриманих за вчинення злочинів, по яких, виходячи з обставин, могли складатися суб'єктивні портрети. Надалі фотознімки цих осіб треба перевірити за картотекою, а портрети по розкритих злочинах знімати з картотечного обліку, здійснювати поповнення фотомасиву.

Для вказаних фахівців варто встановити чергування, під час якого б вони виїжджали для виготовлення портретів зі своєї ініціативи або за запитом оперативних служб. При здійсненні найбільш тяжких злочинів до слідчо-оперативної групи, що виїжджає на місце події, повинен включатися черговий спеціаліст-художник для того, щоб на місці оперативно розгорнути роботу з використання прикмет зовнішності для розкриття злочину. Працюючи по цій справі над складанням суб'єктивного портрета, спеціаліст-художник збирає всю необхідну інформацію для складання тексту орієнтувань, допомагає їй виготовити та розмножити. Результати роботи зі складання портретів доцільно оформлювати довідкою експерта на спеціально розробленому бланку із додатками фотознімків портретів, орієнтувань, а також негативів або дискет для додаткового їх розмноження.

Наступна основна ділянка роботи працівників лабораторії пов'язана з веденням і використанням картотеки суб'єктивних портретів. Під час складання портрета по нерозкритому злочину заповнюється обліково-реєстраційна картка, на яку наклеюються фотознімки портретів.

До основної картки доцільно залучити додаткову інформаційну картку з описом особи за методом словесного портрета. Заповнені

картки перевіряються за раніше накопиченим масивом для встановлення серійних злочинів. Порівняльна перевірка об'єктів картотеки проводиться шляхом встановлення типажної подібності методом портретної ідентифікації, але, крім цього, велике значення має порівняння даних про спосіб вчинення злочину. Наприклад, саме так була встановлена серія шахрайських дій у м. Суми, що вчинялись однією злочинною групою. Методика роботи з картотекою допускає також здійснення регулярних перевірок портретів за фототеками, фотоальбомами, відеотеками. Іншим напрямком роботи є перевірка осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, або які проходять по справах оперативного обліку, за наявними у картотеці портретами. Ця робота може проводитися як за ініціативою працівників лабораторії, так і за завданнями оперативних служб.

Велике значення в роботі лабораторії повинно приділятися формуванню повноцінних фотомасивів осіб, що представляють оперативний інтерес. Як і в підрозділах карного розшуку, у лабораторіях повинні складатися списки таких осіб, робитися постановка їх на фотооблік через паспортні й інші підрозділи, забезпечуватися фотозйомка осіб, що утримуються в ІТУ, та тих, які повертаються з місць позбавлення волі. Поповнення цих масивів здійснюється також під час проведення рейдів, операцій. Поряд з цим важливе значення має формування відеотек. Фотозйомку краще робити цифровими фотоапаратами, що дасть можливість створювати електронний банк даних з використанням автоматизованих пошукових систем [4].

Працівники портретної лабораторії можуть використовувати й таку форму роботи, як відпрацьовування даних, що розміщуються в Бюлетені оперативно-пошукової інформації МВС України. Фотознімки злочинців—«гастролерів» або суб'єктивні портрети щодо нерозкритих злочинів перевіряються за наявними у лабораторії масивами прикмет зовнішності. Зручно користуватися картотекою суб'єктивних портретів, коли необхідно перевірити інформацію щодо причетності до нерозкритих злочинів у регіоні членів встановлених злочинних угруповань. При централізації накопичених масивів прикмет зовнішності вказана перевірка може здійснюватися дуже швидко.

Крім криміналістичного обліку оперативного призначення, у портретній лабораторії може створюватися й ефективно використовуватися інформаційно-довідковий облік прикмет зовнішності. Практика складання мальованого суб'єктивного портрета свідчить про ефективність такого прийому, як демонстрація свідкам, потерпілим фотознімків осіб з типовими елементами зовнішності. Тому доцільно створити додатковий вид криміналістичного обліку зі зразками анатомічних ознак елементів зовнішності, а також си-

стеми еталонів форм голів, фігур, кистей рук, каталоги кольорів волосся, райдужних оболонок ока та ін. [9,10]. Переглядаючи такі картотеки, свідки, потерпілі можуть вказати на схожий з побаченим елемент зовнішності, якій потім відображається фахівцем-художником у портреті. На практиці для створення такого виду обліку здійснюється накопичення масиву фотографій з фондів паспортних відділень, які потім систематизуються за категоріями анатомічних ознак зовнішності, й створюються відповідні картотеки-альбоми.

Використання інформаційно-довідкового обліку прикмет зовнішності дозволяє робити вибірку фотознімків для проведення впізнання особи за фотознімками. Крім цього, на наш погляд, важливим є створення в рамках цього виду обліку й картотеки антропологічних типів осіб, які мешкають у регіонах даної місцевості, а також інших регіонах, звідки можуть приїхати злочинці «гастролери». Якщо при складанні суб'єктивного портрета з використанням такої картотеки буде встановлена типажна подібність, характерна для осіб, що проживають у певній місцевості, то це, безумовно, буде мати велике значення під час проведення пошукових заходів. Метод монтажу суб'єктивних портретів з фотознімків конкретних осіб, непричетних до злочину, широко використовується в практиці розшуку злочинців [11].

Крім картотеки суб'єктивних портретів в лабораторії, на наш погляд, повинна бути створена й картотека малюнків викрадених речей. Якщо при вчиненні злочину викрадаються речі, по яких немає документів, фотознімків, описів, то для складання орієнтувань спеціалісти-художники виготовляють їх малюнки зі слів потерпілих, а потім з малюнків формується окрема картотека. Облікові дані цієї картотеки можуть використовуватися під час проведення цілої низки слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, наприклад, при підготовці до обшуку [12].

Крім цих основних напрямків, фахівці лабораторії можуть ефективно залучатися до різних робіт за кримінальними справами, для розкриття яких потрібний кваліфікований художник, – виготовлення схем, планів місцевості по тяжких злочинах. Художники можуть проводити художню доробку фотознімків розшукуваних осіб вручну або з використанням комп'ютерної програми типу «Photoshop», якщо якість наявних зображень не дозволяє використовувати їх в орієнтуваннях. Нерідко виникає необхідність у реконструкції рис зовнішності невідомих трупів зі значними змінами, реконструкції об'єктів після вибуху, пожежі. Експерти-художники проводять також і експертизи по портретній ідентифікації.

Велика ділянка роботи лабораторії відноситься до категорії навчальних і контрольних-методичних функцій. Експерти-художники

повинні брати участь у проведенні занять за всім спектром питань, пов'язаних з використанням прикмет зовнішності під час розкриття злочинів, готувати відповідні методичні рекомендації, огляди, вказівки. Під час виїздів в органи внутрішніх справ для виготовлення портретів співробітники лабораторії, як представники обласного апарату, забезпечують також контроль якості складання орієнтувань, ефективності їх використання, порядку ведення фотоальбомів, відеотек, надають необхідну методичну допомогу.

Досвід більш, ніж 10-річного функціонування спеціалізованої портретної лабораторії НДЕКЦ УМВС України в Сумській області довів велику ефективність її роботи. Наприклад, 15 березня 2004 р. в лікарні № 5 м. Суми було вчинено вбивство гр. Маханюка В.І. у палаті № 307. Зі слів лікаря спеціалістом-художником НДЕКЦ був складений мальований портрет підозрюваного, який показали оперативним працівникам УБОЗ, – і він одразу був впізнаний як відома особа, що проходить по справі оперативного об'їку. Убивство було розкрито протягом кількох годин.

Таким чином, активне використання прикмет зовнішності, картотеки суб'єктивних портретів, організація мережі спеціалізованих портретних лабораторій у підрозділах НДЕКЦ дозволить підвищити ефективність використання одного з основних напрямків розкриття злочинів.

Список літератури: 1. Снетков В.А. Габитология. Волгоград, 1979. 2. Зинин А.М. Применение субъективных портретов. М., 1996. 3. Топорков А.А. Словесный портрет: Практическое пособие. М., 1999. 4. Корниенко Н. А. Российские и международные криминалистические учеты. СПб. 2004. 5. Снетков В.А., Зинин А.М. Техника, тактика и методика изготовления субъективных портретов. Омск, 1983. 6. Снетков В.А., Зинин А.М. Современные технические средства изготовления композиционных портретов. М., 1978. 7. Наказ МВС України № 682 від 30.08.1999 р. «Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України» (із змінами Наказ МВС України від 20.12.2000 №900). 8. Щербаковский М.Г. Криминалистика: Матеріали по підготовці до державного (випускного) комплексного іспиту. Х., 2004. 9. Снетков В.А., Зинин А.М., Винниченко И.Ф. Типы и элементы внешности (ТЭВ). М., 1979. 10. Дубягин Ю.П. Руководство по розыску и расследованию неочевидных убийств М., 1998. 11. Поврезнюк Г.И. Криминалистические методы и средства установления личности в процессе расследования преступлений. М., 2005. 12. Разумова А.Э. Некоторые аспекты применения специальных знаний при подготовке к обыску// Право і безпека.-2005.-Т.4.

Надійшла до редколегії 19.01.07

В. В. Акімов

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНОЇ СЛУЖБИ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Основними проблемами боротьби з економічною злочинністю на сучасному етапі є чітка координація дій державної контрольно-ревізійної служби з правоохоронними органами.